

Handboek suïcidaal gedrag

Dr. C. van Heeringen (redactie)

© De Tijdstroom Uitgeverij, 2007.
Omslagontwerp: Cees Brake bNO, Enschede.
Basisontwerp binnenwerk: Robert Jan Hofhuis.

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.
E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW Amstelveen.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN-10 90 5898 085 5

ISBN-13 978 90 5898 085 4

NUR 875

Inhoud

Inleiding – 7

DEEL I RESEARCH

Hoofdstuk 1

Een geschiedenis van suicide: het verleden als verklaring en alternatief – 11

Anton van Hooff

Hoofdstuk 2

Epidemiologie van suïcidaal gedrag – 31

Jan Neeleman

Hoofdstuk 3

De psychologie van suicide en suïcidepogingen – 49

Ad Kerkhof

Hoofdstuk 4

Biologische en genetische oorzaken van suïcidaal gedrag – 65

Kees van Heeringen

Hoofdstuk 5

Maatschappelijke invloeden op suïcidaal gedrag – 77

Rik Van de Kerckhove en John Vincke

Hoofdstuk 6

Geweld en suicide – 93

Kris Naudts en Frédérique Van den Eynde

DEEL II BEHANDELING VAN SUÏCIDALITEIT

Hoofdstuk 7

Stemmingsstoornissen en suïcidaliteit – 113

Kurt Audenaert en Myriam Vervaet

Hoofdstuk 8

Schizofrenie en suïcidaal gedrag – 129

Joseph Peuskens en Marc De Hert

Hoofdstuk 9
Suïcidaliteit bij patiënten met een borderlinepersoonlijkheidsstoornis – 155
Wessel van Beek en Bert van Luyn

Hoofdstuk 10
Afhankelijkheid van middelen en suïcidaliteit – 177
Ad Kerkhof

Hoofdstuk 11
Spoedeisende ambulante hulp bij suïcidepogingen en levenstwijfel – 189
Flip Jan van Oenen, Annemarie van Dam, Clemens Bernardt en Louk van der Post

Hoofdstuk 12
Ethiek, methodologie en de dagelijkse praktijk – 231
Bram Bakker

DEEL III PREVENTIE VAN SUÏCIDAAL GEDRAG

Hoofdstuk 13
Predictie van suïcidaal gedrag – 245
Ella Arensman

Hoofdstuk 14
Bevolkingsstrategieën – 257
Lea Maes en Ad Kerkhof

Hoofdstuk 15
Preventie van suïcidaal gedrag bij jongeren – 271
Erik Jan de Wilde en Gwendolyn Portzky

Hoofdstuk 16
Nabestaanden – 297
Marieke de Groot en Karl Andriessen

Hoofdstuk 17
Het Werthereffect: de rol van media in suïcidaal gedrag – 315
Steven Eggermont, Jan Van den Bulck en Ad Kerkhof

Personalia – 325

Register – 329

Inleiding

Jaarlijks plegen meer dan 2500 Nederlanders en Vlamingen suïcide en doen minstens tienmaal meer mensen een niet-dodelijke suïcidepoging. Deze cijfers zijn meer dan waarschijnlijk zelfs nog een onderschatting; het aantal mensen dat regelmatig met gedachten aan suïcide wordt geconfronteerd is nog veel groter. Bovendien is er de grote impact van de psychiatrische symptomen van suïcidale patiënten op hun omgeving en hebben nabestaanden na een suïcide met zo'n veelheid aan emoties te kampen, dat hulp noodzakelijk is. Merkwaardigerwijs was er tot op heden nog geen Nederlandstalig handboek beschikbaar voor hulpverleners en anderen die met deze problematiek worden geconfronteerd teneinde hen te helpen in hun moeilijke taak om met suïcidaal gedrag om te gaan of het te voorkomen. Velen stellen zich trouwens de vraag of dit gedrag wel te voorkomen is: 'Als mensen het echt willen dan doen ze het toch', is een veel gehoorde uitspraak. Er is echter in de loop van de laatste decennia veel onderzoek verricht naar een antwoord op de vraag waarom (vaak jonge) mensen een drang tot zelfbeschadiging en zelfs zelfvernietiging ervaren, en hoe dit voorkomen kan worden. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt de aanwezigheid van heel wat aanknopingspunten voor preventie.

Dit handboek wil een overzicht bieden van het belangrijkste wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken en mogelijkheden van behandeling of preventie van suïcidaal gedrag. Het zal duidelijk maken dat een suïcide of suïcidepoging nooit het gevolg is van één enkele oorzaak. Suïcidaal gedrag lijkt weliswaar maar zeer zelden voor te komen zonder een context van psychiatrische problematiek, lang niet alle mensen die lijden aan dergelijke problematiek gaan over tot suïcidaal gedrag. Er is met andere woorden een aantal andere factoren die een beslissende rol spelen in het al dan niet voorkomen van dit gedrag. Deze andere factoren bevinden zich in een aantal uiteenlopende domeinen zoals de psychiatrie, psychologie, sociologie, biologie, maatschappelijke gezondheidskunde en genetica. Op basis van de toenemende kennis van risicofactoren is de aandacht ook gegaan naar de ontwikkeling en toetsing van de doeltreffendheid van psychologische en farmacologische behandelingen van het risico op suïcidaal gedrag. Daarenboven werden preventieve initiatieven op het niveau van de algemene bevolking of specifieke risicogroepen zoals nabestaanden ontwikkeld en antwoorden gezocht op de complexe en moeilijke uitdaging om deze te evalueren.

Samenbrengen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek in deze uiteenlopende domeinen was de belangrijkste stimulans voor het uitbrengen van dit handboek. Doelstelling hierbij was dat wetenschappelijke informatie toegankelijk wordt voor artsen, psychiaters, psychologen, maatschappelijk werkers, studenten en beleidsmakers, maar ook vrijwilligers, begeleiders van zelfhulpgroepen van nabestaanden en andere betrokkenen. Tevens is er de hoop dat dit handboek zal aanzetten tot verder wetenschappelijk onderzoek, omdat dit boek ook duidelijk zal maken dat nog veel vragen op dit moment onbeantwoord zijn. De ethische en methodologische problemen bij het vinden van de antwoorden op deze vragen komen overigens in dit boek ook aan bod.

De terminologie om zelfbeschadigend gedrag te beschrijven is onderwerp van discussie. In dit boek is ervoor gekozen de term 'suïcide' te hanteren, omdat dit als de meest neutrale term

beschouwd kan worden. Het woord 'zelfmoord' kan immers terecht als te agressief worden aanzien, wat niet het geval is voor 'zelfdoding', maar dat woord dringt niet door in het dagelijks taalgebruik. Om dezelfde reden wordt de term 'suïcidepoging' en niet 'zelfmoordpoging' gebruikt, alhoewel het gebruik van dit woord nog een ander probleem met zich meebrengt: veruit de meeste suïcidepogingen worden uitgevoerd zonder dat de dood wordt beoogd. Niettemin blijven onderzoekers en hulpverleners het woord 'suïcidepoging' gebruiken om opzettelijk niet-dodelijk en niet-habitueel zelfbeschadigend gedrag te omschrijven. Vanuit pragmatisch standpunt is dit min of meer gerechtvaardigd omdat, ten eerste, motieven en intenties moeilijk in te schatten zijn en, ten tweede, een (voorgeschiedenis van een) suïcidepoging één van de meest duidelijke risicofactoren voor een latere suïcide is. Het niet-habituele karakter onderscheidt de suïcidepoging van automutilatie. Dit laatste fenomeen wordt dan ook niet beschouwd als een vorm van suïcidaal gedrag en zal dus niet behandeld worden in dit handboek.

Wel aan bod komen in de drie delen van dit handboek respectievelijk de research, behandeling en preventie van suïcidaal gedrag. Een grote groep deskundigen uit Nederland en Vlaanderen heeft haar bijdrage geleverd, ieder vanuit haar of zijn eigen invalshoek. Zo hebben bepaalde hoofdstukken een sterk wetenschappelijk karakter, terwijl andere hoofdstukken helemaal vanuit de praktijk zijn geschreven aan de hand van concrete gevalsoverzichten. In deel I wordt, na een bespreking van suïcide in historische context, ingegaan op de resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken van suïcidaal gedrag, waarbij epidemiologische, psychologische, biologische en maatschappelijke aspecten aan bod komen. Afgesloten wordt met een hoofdstuk over het onderzoek naar de samenhang tussen geweld en suïcide omdat dit onderzoek meer inzicht kan geven in de ontstaansmechanismen van suïcidaal gedrag. In het tweede deel van dit handboek komen de diverse aspecten van de behandeling van het risico op suïcidaal gedrag aan bod in hoofdstukken, die zijn gewijd aan de vier psychiatrische ziektebeelden waarbij suïcidaal gedrag het meest frequent voorkomt. In twee aanvullende hoofdstukken wordt op een heel praktische manier ingegaan op de realiteit van de behandeling van suïcidale patiënten waarbij ethische aspecten niet uit de weg worden gegaan. Het derde deel van het handboek richt zich ten slotte op de preventie van suïcidaal gedrag in hoofdstukken die zowel specifieke risicogroepen als de algemene bevolking betreffen. De meeste hoofdstukken in dit laatste deel van het boek zijn samen door een Nederlands en een Vlaams deskundige geschreven teneinde bij de formulering van aanbevelingen ter preventie van suïcidaal gedrag rekening te houden met de culturele diversiteit.

Zoals beschreven in het begin van deze inleiding was het bundelen van wetenschappelijke informatie op een leesbare manier de voornaamste reden voor het maken van dit handboek. Daarenboven beoogt dit boek ook te fungeren als een bron van ideeën voor iedereen die betrokken is bij de preventie van suïcidaal gedrag. Om deze reden is het te hopen dat lezers wetenschappelijk gefundeerde inspiratie opdoen die hen vooruit kan helpen bij hun toekomstig werk.

Kees van Heeringen
Gent, mei 2006